

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST
IN LITERARNO TEORIJO

NIKA ŠTRUS

**Vojni obrazi: primerjava tem v romanih *Menuet
za kitaro* in *Vojaki Salamine***

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST
IN LITERARNO TEORIJO

NIKA ŠTRUS

**Vojni obrazi: primerjava tem v romanih *Menuet
za kitaro* in *Vojaki Salamine***

Diplomsko delo

Mentorica:
izr. Prof. dr. Vanesa Matajc

Univerzitetni študijski program prve stopnje:
Primerjalna književnost in literarna teorija, DVO

Ljubljana, 2016

*“Vsa zgodovina govori o bojih za svobodo,
osvoboditev, demokracijo, enakost, bratstvo,
pravico! A kdo piše zgodovino?”*

(Menuet za Kitaro, 386)

IZVLEČEK

V diplomskem delu sem obravnavala romana *Menuet za Kitaro* Vitomila Zupana in *Vojaki Salamine* Javierja Cercasa. Kljub temu, da je med izdanima romanoma preteklo dvajset let in, da prihajata iz držav z drugačnim zgodovinskim ozadjem lahko najdemo kar nekaj vzporednic in skupnih tem. *Menuet za kitaro* izpostavi etično problematiko partizanov in poizkuša podati objektivni pogled na vojno med okupatorjem in partizani. *Vojaki Salamine* pripovedujejo o ustanovitelju španske fašistične stranke Falange, o njegovem misterioznem preživetju, ki se konča s pripovedjo junaka Mirallesa in njegovem pogledu na vojno.

Najpomembnejša stičišča romanov so v temah kot so vojna ideologija, moralne vrednote, etične dileme, junaštvo in spomini na pokojne. Oba romana močno izražata kako pomembna je solidarnost, človečnost.

Primerjala sem zgoraj naštete teme in pričujoče delo je zaključeno delo mojega razmišljanja.

Ključne besede: etika, vojna, Vitomil Zupan, Javier Cercas

ABSTRACT

The diploma thesis paper is a comparison of Vitomil Zupan's novel *A minuet for guitar* and Javier Cercas' novel *Soldiers of Salamis*. Despite the fact that there is a 20 year gap between the publishing of both novels and that they were published in different countries and different historical backgrounds, several parallels and common topics between the two can be drawn. *A Minuet for guitar* focuses on the topic of partisan ethics and attempts to portray an objective picture of the war between the partisans and the occupier. *Soldiers of Salamis*, on the other hand, tells the life of the founder of Spanish Falange fascist party, his mysterious survival and concludes with a narration of the main character Miralles and his views on war.

The strongest common points both novels share are ideology of war, moral values, ethical dilemmas, heroism and remembrance of the deceased. Both novels strongly underline the importance of solidarity and humanity.

The author of the paper compares the above mentioned key topics and draws a conclusion of her thoughts on the topics.

Key words: Ethics, War, Vitomil Zupan, Javier Cercas

KAZALO

UVOD.....	2
O DELIH IN AVTORJIH.....	3
MENUET ZA KITARO (na petindvajset strellov) – VITOMIL ZUPAN.....	3
VITOMIL ZUPAN (1914 – 1987).....	5
VOJAKI SALAMINE – JAVIER CERCAS.....	6
JAVIER CERCAS (1962 -).....	7
ETIČNE DILEME IN IDEOLOGIJE V VOJNI.....	8
IDEOLOGIJA V MENUETU ZA KITARO IN VOJAKIH SALAMINE.....	11
JUNAKI VSEH JUNAKOV.....	16
PAKT SPOMINA.....	20
ZAKLJUČEK.....	23
VIRI IN LITERATURA.....	25

UVOD

V diplomskem delu se bom ukvarjala z etično problematiko Zupanovega *Menueta za kitaro* in Cercasovega romana *Vojaki Salamine*. Oba romana se nanašata na Španijo, vidna razlika je v tem, da je v *Menuetu* Berk sam udeležen v vojni kot partizan, v *Vojakih Salamine* pa je na pol avtobiografski protagonist potomec španskih vojakov.

Osredotočila se bom na vprašanje etike in morale v obeh romanih. Kako romana razvijata etično problematiko v tematizaciji vojne? Kako se skozi romana spreminja vera v ideje, ideologije, na katere osrednji liki stavijo s svojim življenjem? Poizkušala bom vzpostaviti diagonale med *Menuetom za kitaro* in *Vojaki Salamine* v njunem predstavljanju odnosov vojakov do same ideologije ter predvsem dejanje človeka v vojni – kje je meja, kjer človek preneha biti človek in postane vojak, kdaj vojak postane junak? Govorila bom o paktu spomina, saj oba romana sporočata, da se je mrtvih treba spominjati, saj jih tako ohranjamo žive.

O DELIH IN AVTORJIH

MENUET ZA KITARO (na petindvajset strelav) – VITOMIL ZUPAN

Srednje dolgo, a vseeno pred izidom skoraj za polovico skrajšano besedilo je nastajalo trideset let: od leta 1943 do 1973. Prvi slovenski vojni roman, ki postavi vojakovo zavest v prvoosebno personalno pripoved je požel več kritik kot uspeha. Ravno prvoosebni pripovedovalec Zupanu omogoča, da se pripoved o vojni in njeni prepletenosti s političnimi ideologijami razvije v nekaj več, v izkušnjo individualnega človeka, ki ga bralci lahko dojemajo kot posameznika in sledijo njegovemu toku zavesti. Po zunanji zgradbi romana je le-ta razdeljen na osem poglavij, katera uvajajo citati, ki se navezujejo na pripovedovalčevo dožemanje in dogajanje v romanu. Notranja zgradba romana skače iz slovenskega prostora in časa, iz hajke pred tridesetimi leti, v povojni čas v Španiji: do Berkovega počitnikovanja na Majorci trideset let kasneje. Mlad intelektualec, illegalec Jakob Bergant – Berk se v boju proti okupatorju poda med partizane. Naiven, ciničen in brez podpore kateri od političnih ideologij, ki se soočajo v partizanskem gibanju – v vojno vstopi kot »levi sokol« – voditeljem hitro postane sumljiva tarča. V prvih dveh poglavjih spremljamo neizkušenega vojaka, individualista brez kolektivne zavesti, ljudi presoja kot izključno posameznike, in to brez idealizacij. Njegove misli so kljub cinizmu polne optimizma, po vojni pričakuje boljše življenje. Tretje in četrto poglavje pripovedujeta o hajki v težkih, zimskih pogojih, kjer se v ospredje prerine kolektivni duh, saj se v slabih razmerah in zmedbi Berk potopi v množico in skrbi, se angažira za soborce. V petem in šestem poglavju protagonist splete tesno tovarištvo z Antonom, izkušenim borcem, s katerim sta skupaj prišla iz Ljubljane. Berk med enim izmed nemških napadov poskrbi za svojega poškodovanega tovariša, kar kaže na njegovo rast skozi vojno, saj je pripravljen pomagati in s tem tvegati svojo glavo. V sedmem poglavju slavijo zmago vojne in odhod Nemcev iz doline. V zadnjem, osmem poglavju se Berk ponovno sreča s svojim tovarišem Antonom, ki ga v hiši med praznovanjem po nesreči ustrelji puška nepozornega partizana.

Med pripovedjo se sproti menja časovna sfera, od hajke pa do Majorke, kjer počitnikuje trideset let starejši Berk, ki je veliko bolj umirjen, kot je bil v vojni. Prav tam preživlja svoj dopust s svojo soprogo tudi Nemeč Joseph Bitter, s katerim Berk obuja spomine na vojno. Bitter je bil Berkov vojni nasprotnik, kar zagovarja s pojasnilom, da je bil Hitler – voditelj nacističnega režima – takrat popularen in da so bili v njegovem času vsi Nemci na njegovi strani. Berk s spomini kroži okrog vojne, kroži, kakor ponavljajoč se motiv menueta za kitaro. Bivša sovražnika se vljudno pogovarjata, saj se zavedata, da je v vojni težko kriviti posameznika, in marsikatero doživete stvari jima še vedno niso jasne.

O tem je govoril Anton, španski borec, ki je po koncu španske državljanske vojne ugotovil, da

nobena vojna ne prinaša miru, ampak le mirovanje do naslednje – po njegovih “slavnih” besedah “nasvidenje v naslednji vojni” so poimenovali film, posnet po Zupanovem romanu.

VITOMIL ZUPAN (1914 – 1987)

Oče je kmalu po njegovem rojstvu padel kot oficir v prvi svetovni vojni, Zupan je poslušal o svojem očetu ko heroju in zrastel z zavestjo, da mora braniti in nadaljevati očetovo "slavo". Pisal je že v svojih mladih letih. Z orožjem in smrtjo se spozna že pred vojno. Pred maturo, pri rosnih osemnajstih letih je ustrelil najboljšega prijatelja z izposojeno pištolo, na sodišču so ga oprostili in ga za eno leto izključili iz vseh jugoslovanskih srednjih šol. Bil je predsednik JNAD Jadran, liberalno usmerjenega, protikomunističnega združenja študentov. Po aprilski okupaciji leta 1941 in razpadu Jugoslavije ga prvič aretirajo, zaprt je bil nekaj mesecev v italijanskem koncentracijskem taborišču. Leta 1943 se pridruži partizanski četi. Ko se vrne iz vojne, se poroči in dobi dva otroka. Avgusta 1948 ga aretirajo na montiranem procesu in mu sodijo zaradi "nemorale, poskusa posilstva in umora, sovražne propagande, špijonaže in izdaje domovine" (*Menuet za kitaro*¹, 2005: 6), Cuderman zapiše, da so ga zaprli zaradi nestrinjanja s socialističnim režimom (*Esej na maturi*, 2004: 106). Zapor se mu je zdel koristna akademija, saj je tam lahko jasno mislil (*Važno je priti na grič*, 2014: 337). Pisal je dramska besedila, poezijo, prozo, filmske scenarije, radijske igre, knjige za otroke. Za svoja dela je prejel dve Župančičevi in dve Prešernovi nagradi.

1 *Menuet za kitaro*: v nadaljevanju "MkZ"

VOJAKI SALAMINE – JAVIER CERCAS

Najuspešnejše delo španskega pisatelja je nastalo na podlagi članka, ki ga je avtor napisal ob šestdeseti obletnici smrti pesnika Antonia Machada in je bil objavljen v časopisu *El Pais* dve leti pred nastankom knjige. Članek je objavljen v knjigi kot delo prvoosebnega pripovedovalca novinarja. Zgodba, o kateri članek govori, je pisatelja tako prevzela, da se je na podlagi resničnostne zgodbe odločil napisati knjigo.

Novinar v krizi srednjih let, Javier Cercas (pripovedovalec nosi isto ime kot pisatelj sam), eden izmed Bartlebyjev², je ob obletnici znanega pesnika Antonia Machada napisal članek o njegovih zadnjih dneh pred smrtjo (*Vojaki Salamine*³, 14-16). V istih dneh, ko je umrl Machado, so v bližini samostana Collell streljali na ustanovitelja španske fašistične stranke, Falange, Rafaela Sancheza Mazasa, kateremu je uspelo pobegniti in se skriti v gozd, kjer ga je našel republikanec. Nekdo je zakričal »je kdo tam?«, vojak se je zazrl Sanchez Mazasu v oči in zakričal »tukaj ni nikogar!« (Cercas, 16). Cercas (pisatelja in pripovedovalca) je zgodba tako prevzela, da je napisal knjigo. Delo je razdeljeno na tri poglavja: Prijatelji iz hoste, Vojaki Salamine in Zmenek v Stockonu. V prvem delu se bivši pisatelj, novinar v krizi, odloči, da bo napisal knjigo. Ta knjiga »ne bo roman, ampak zgolj resničnostna pripoved [...] prišita na resničnost, pregnetena z resničnimi dogodki in osebami« (Cercas, 38). Zgodovinar Miguel Aguirre mu pove, da so Sanchez Mazasovi prijatelji iz hoste še živi ter da je živ tudi Sanchez Mazasov sin, Rafael Sanchez Ferlosio. Novinar prične s svojim delom in išče informacije, dobiva se s »prijatelji iz hoste«. Na koncu poglavja se odloči, da bo izdal knjigo z naslovom *Vojaki Salamine*, saj je izvedel, da je rešeni falangist hotel izdati knjigo s tem naslovom. V drugem poglavju Cercas piše o življenju Sanchez Mazasa. Ko konča celotno pripoved, ugotovi, da knjige ne more dokončati, saj mu manjka nekaj ključnega, nekaj udarnega. Avtor je do sedaj pisal o resničnosti pripovedi s fikcijskim pripovedovalcem, čeprav nas zmede z nastopanjem pod svojim lastnim imenom in poklicem. Tretje poglavje v bralcu zbuja vprašanje mere fiktivnosti, saj dogodki niso preverljivi, čeprav so vpletene resnične osebe. Do rešitve mu pomaga čilenski pisatelj Roberto Bolaño (dober prijatelj tudi v resničnem zasebnem življenju), ki mu pripoveduje o svojem počitnikovanju v kampu Morska Zvezda v Castelldefellsu. Tam je spoznal republikanskega veterana Antonia Mirallesa, ki mu je ob poznih večernih urah razlagal o svojem vojnem življenjepisu. Cercas je našel povezavo s Sanchez Mazasom, saj je Miralles pripadal Lísterjevi vojski, ki je bila prisotna v samostanu Collell prav v tistih dneh, ko je bil

---

2 Pisatelj Enrique Vila Matas označi vse pisatelje, ki so kdaj pisali in so zaradi različnih razlogov prenehali s pisanjem, za Bartlebyje (Bartleby je literarni lik Hermana Melvilla)

3 *Vojaki Salamine*: v nadaljevanju "VS"

tam zaprt Sanchez Mazas (povezavo podpira *pasodoble* – vojak, ki je falangistu rešil življenje, je na zaporniškem dvorišču plesal pasodoble, prav tako pa si je Bolaño zapomnil Mirallesa, kako z Luz pod markizami pleše isti ples). Začel je raziskovati in telefonariti francoskim domovom za starejše občane in spraševal po Mirallesu. Po desetih dneh vrtenja telefonov ga dobi na telefon Veteran ga zavrne, a Cercas se po pogovoru z Bolaňom vseeno odloči, da ga gre obiskat. Tam se pogovarjata o vojni, o padlih vojaki, o spominu na mrtve in o likvidaciji nacionalističnih vojakov v času, ko je pobegnil Sanchez Mazas. Miralles trdi, da ni bil on, ki mu je rešil življenje. Cercas se zmeden vrne domov, a ve, kako končati svojo pripoved. Knjigo konča z odprtim koncem, saj ne vemo, ali je Miralles resničen junak ali pa pisatelj upošteva Bolaňov predlog in si pogovor izmisli, zato da pride do svojega junaka.

Dve leti po izdaji romana je bil posnet film po literarni predlogi. Zanimivo je to, da je vlogo pripovedovalca novinarja v filmu zamenjala profesorica Lola Cercas.

JAVIER CERCAS (1962 -)

Zaposlen je kot profesor v Univerzi v Geroni, piše za katalonski časnik *El País*. Piše novele, romane, kratke zgodbe in eseje, kateri so polni družbene kritike. Roman *Vojaki Salamine* mu je prinesel številne nagrade, preveden je bil v več kot dvajset jezikov. Pisatelj ni pričakoval take odzivnosti na roman. Med njegova novejša dela spadajo *Hitrost svetlobe* (*La velocidad de la luz*), *Anatomija trenutka* (*Anatomia de un instante*), *Zakoni mej* (*Lay leyes de las fronteras*) in *Slepar* (*El impostor*). Njegovim delom je skupno prepletanje resničnostnih dogodkov s fikcijo in junaki, ki znajo reči »ne«. Konec novembra 2015 je skupaj z Dušanom Jovanovićem (prijateljem Vitomila Zupana) gostoval v Cankarjevem domu na Literarnih dialogih, kjer je pripovedoval o svojem romanu in razmišljanjih o etičnih dilemah, ki jih izpostavlja roman.

ETIČNE DILEME IN IDEOLOGIJE V VOJNI

étika -e ž (é) **1.** filoz. *filozofska disciplina, ki obravnava merila človeškega hotenja in ravnanja glede na dobro in zlo*: ta vprašanja obravnava etika // s prilastkom *načela o dobrem in zlem*: krščanska etika; marksistična, socialistična etika **2.** s prilastkom *moralna načela, norme ravnanja v določenem poklicu*: poklicna etika; zdravniška etika; kodeks odvetniške etike **3.** *etičnost*: etika takega ravnanja

Etiko navadno v vsakdanjem govoru istovetimo z moralo, vendar pojma nista sinonima.

morála -e ž (â) **1.** *kar vrednoti, usmerja medsebojne odnose ljudi kot posledica pojmovanja dobrega in slabega*: odvisnost morale od družbenih razmer / pravo, morala in religija // s prilastkom *kar vrednoti, usmerja medsebojne odnose ljudi glede na a) kak nazor, nosilca*: komunistična, krščanska morala; s stališča meščanske, patriarhalne morale bi bilo tako ravnanje vsega obsojanja vredno / vzgajati v duhu socialistične morale / pregrešiti se zoper družbeno, javno moralo **b) kako področje delovanja, življenja**: kršiti poslovno moralo; športna morala / načela novinarske morale *etike*; politična morala **2.** *priznavanje, izpolnjevanje tega, kar vrednoti, usmerja medsebojne odnose ljudi glede na kaj*: moralo teh ljudi občudujem; skrbeti za moralo; s tem dejanjem je dokazal visoko moralo / slabš. odpraviti je treba dvojno moralo / predsednik je opozoril na pomanjkanje poslovne, socialistične morale **3.** knjiž., redko, z roditeljskim *načelo, stališče*: zagovarjati moralo koristi, žrtvovanja / morala denarja mu je bila tuja **4.** publ., navadno s prilastkom *psihična pripravljenost, zavzetost koga za izvršitev določenega dejanja, dosego določenega cilja*: njihova morala se je dvignila, je padla; morala moštva, vojakov je nizka, trdna / okupatorjeva bojna morala se vse bolj razkraja **5.** lit., navadno z roditeljskim *kar izraža, kaže vsebina, konec kakega (umetniškega) dela, da je pri ravnanju, vedenju, mišljenju dobro, koristno upoštevati*: morala basni, igre je očitna; morala te zgodbe je: bodi pošten in pogumen • publ. bolna morala *pomanjkanje moralne razsodnosti* ♪

Čeprav sta pojma dva, bi lahko rekli, da je etika filozofija morale. Etika reflektira moralne norme, ki delijo stvari na dobro in slabo v neki konkretni zgodovinski skupnosti. Filozofija morale in njena načela se od družbe do družbe razlikujejo. Kar nekje velja za nemoralno, lahko v drugi družbi velja za etično moralno. Velik vpliv pri določanju družbenih norm je imela v

preteklosti religija. Počasi, zelo počasi se učimo strpnosti, s katero spreminjamo družbo in njene norme.

Od španske državljanske vojne je minilo osemdeset, od druge svetovne vojne pa sedemdeset let. Na žalost se iz zgodovine nismo naučili kaj veliko, saj se po svetu še vedno tolerira in – kar je še huje – izvaja rasizem, fašizem in druge oblike ksenofobije. Ideologije imajo največji vpliv na etično držo človeka in na njegove konkretne moralne odločitve. V vojni imaš lahko prav le, če se postaviš na eno ideološko opredeljeno stran. Z vidika druge strani se dejanja, storjena v okviru prve, razumejo kot nemoralna, saj izhajajo iz vere v svoje lastne, drugačne ideale.

Za primer navajam pogovor med Berkom in Iztokom, četnim obveščevalcem:

“Moraš ljudem dvigniti moralo,” je rekel. Zlobno se je nasmehnil.

“Ali ne bi bilo dovolj, če bi jim povedal, kakor je res bilo? Saj ni bilo slabo, a?”

“Resnico govoriš s prijatelji”, je pripomnil še kar modro.” (MzK, 185)

V vojni veljajo posebna pravila. Iz primera lahko vidimo, da je laž dopustna in čeprav na splošno velja za nemoralno, bo v tistem trenutku ostalim borcem dvignila moralo za boj. Etika in morala postaneta »vrednoti trenutka«, saj se v samem trenutku odločajo, kaj je boljše za tovariše oziroma v tem primeru vojaško skupnost.

Podobno negotovost v vojni praksi odpira vprašanje ubijanja človeka. Če primerjam ubijanje z laganjem iz zgornjega navedenega citata, lahko sklepam, da je ubijanje prav tako moralno, saj tistim za puško streljanje daje moč in jim dviga moralo. Med streljanjem Berk ne ve, na koga strelja; je zadel Nemce, belogardiste ali partizane? V trenutku streljanja, ko se boriš in braniš za lastno življenje, ni važno koga ustreliš, sovražnika ali soborca. Ni važno, koliko jih ubiješ, važno je, koliko dolgo ostaneš živ medtem, ko streljaš.

Etična presoja moralnih odločitev v vojni je težka. Vsak se trudi braniti svoje ideale in ima drugačen pogled na situacijo. Kaj je prav in kaj narobe? »*Vojna je sestavljena iz nepostavljenih in neodgovorjenih vprašanj.*« (MzK, 178) Berk je trideset let po vojni pri Bitterju iskal odgovore na nekatera svoja neodgovorjena vprašanja, želel je izvedeti, kako so se počutili vojaki na drugi strani.

Bistvo *Vojakov Salamine* je »gesta odpuščanja«, kot pravi Pozuelo (2004), »temelj etičnosti človeštva; prevlada odpuščanje, gesta, ki pove, koliko je človek zmožen kljubovati

iracionalnosti in sovraštvu. [...] roman prikazuje, da je možno najti junaka, ki je celo večji od smrti.« (278) Cercas kasneje v intervjuju razlaga, da »vojak Salamine ne ve, zakaj je rešil fašista ko bi ga mogel aretirati ali ubiti. V življenju ne vemo vedno, zakaj smo tako odreagirali.« (2013) Kljub temu, da ni vedel, zakaj ni ubil Sanchez Mazasa, njegovo dejanje prevlada – utemeljeno ali ne – nekoga je pustil živeti, izbral je življenje pred smrtjo.

IDEOLOGIJA V *MENUETU ZA KITARO* IN *VOJAKIH SALAMINE*

Zupanov junak se v vojno pridruži partizanski strani. Ni komunist, partizanom se je pridružil zaradi boja proti okupatorju. V filmu *Nasvidenje v naslednji vojni* Berk pravi, da se je prišel borit za gozdove. Ko so čutili, da se približuje osvoboditev in prevzem oblasti, v neki mirni noči debatirajo o politiki in Berk si misli:

“Saj sem se odločil za odpor, poizkusil sem delati, podredil sem se disciplini, postal sem “naš”, prišel sem v hosto, tu sem povezan na življenje in smrt s partizanstvom. A zakaj ne bi smel ostati, kakor sem? Čisto možno je, da počiva v meni nekaj liberalizma, morda celo anarhizma, a škodljiv ne bom nikoli; do zadnjega dne vojne bom počel vse kakor je to treba. [...] Ne bom gnilo kritiziral, ne bom sektašil, ne bom pridobival somišljenikov; še premišljal bom samo v samem sebi; kaj še hočete? Prišel sem kot levi sokol – ideologija je to res prav piškava – a pustite mi, naj bom vsaj “bivši levi sokol”, ki se je v redu udeležil boja. ... Menda ne boste lepega dne rekli, da vaša puška počí za lepšo prihodnost našega ljudstva, moja pa za mojo rit?” (MzK, 251)

Kljub močnemu individualizmu se je v trenutkih, ko je bilo to potrebno, znal »podrediti skupnim ciljem«, ni pa se želel povsem odpovedati samemu sebi in zatajiti lastnega bistva. (*Esej na maturi*, 2004: 161) Njegovi politično ideološki nazori so bili jasni že od začetka romana. Kot mlad intelektualec se je spoznal na politiko in politično dogajanje med vojno, imel je komentarje, ki so ljudem vzbujali sum; na to ni dal kaj dosti, za kakšno napako, ki jo je izrekel, je izvedel komaj od naslednjega tovariša, ki mu je to očital. Sam je v vojni veroval, in to športno, v tovarištvo in zvestobo. Svojim tovarišem je dal vedeti, da se ne strinja s komunizmom, priznaval je liberalizem in se spogledoval z anarhizmom.

Berk je odšel v vojno, da bi premagal fašizem. Med partizane ni šel, da bi se boril za komunizem, temveč izključno zaradi osvoboditve izpod okupatorskega režima. Na bojišču pa mu je bil edini cilj preživeti.

Cercas za Sanchez Mazasa pravi, da »mogoče nikoli ni bil nič drugega kakor zlagan falangist oziroma, drugače, falangist, ki je to postal po sili razmer« (VS, 109). Ko ga je republikanec pustil pri življenju, ko ga ni ustrelil, je Sanchez Mazas taval po gozdu. Njegova vera v lastno ideologijo je popuščala. Kako bi odreagirala zagrizen falangist, fašist, če bi v gozdu srečal tri republikance? Bi se spoprijateljil z njimi, kot je to storil soustanovitelj stranke Falange, ali bi streljal nanje in hkrati tvegala svoje življenje? V trenutku nesreče je Sanchez Mazasu več

pomenilo življenje kot ideologija. Prijateljem je pomagal tudi po koncu vojne, ko je prišel na visok položaj - dosegel je izpustitev bratov Figueras. Njegova ideološka šibkost hkrati razkrije najboljše v njem: vrne uslugo svojim prijateljem, tistim, ki so mu pomagali, ko je bil pomoči potreben. Sanchez Mazas tako izpade moralno pravičen, dober človek. Življenje mu pomeni več kot ideologija. Ko je Franco zavzel oblast in začel z diktaturo, se je pisatelj začel umikati iz političnih voda, kot da bi pozabil na vojno in svoje ideale.

Na drugi strani imamo Berka, ki je še trideset let po koncu vojne iskal odgovore in spomine na preteklost. V pogovorih z Bitterjem sta z Berkom zelo politično korektna. Čeprav se njuni pogovori vrtijo okrog vojne, sta potrebovala kar nekaj časa, da sta položila vse karte na mizo. Ne očitata si zgodovine. Berk vpraša Bitterja, če je bil med nacionalsocialisti, Nemeč to potrди in doda, kot rečeno, da je bil Hitler tiste čase zelo priljubljen.

Da je bil Hitler proti koncu tridesetih let popularen, se zaveda tudi Cercas, pisatelj. Roman *Vojaki Salamine* ni nastal zato, da bi iskal krivca za nastanek španske državljanske vojne, iskal je resnico in pripoved o državljanski vojni na drugačen način, kot je bila povedana do takrat, lotiti se jo je hotel izvirno. Ni ga zanimalo, kdo je pripadal levim, kdo desnim. Hotel je izvedeti, zakaj mlad republikanec ni ustrelil Sanchez Mazasa, če je vedel, da gre za ustanovitevlja Falange. Med Sanchez Mazasovim tavanjem po gozdu, ko je našel prijatelje iz hoste, in po Francovi zmagi je ideologija v njem samem pozabljala na svoje konstruirane vrednote, saj je videl, da ga v težkih situacijah ta ideologija ne podpira.

Pripovedovalec Cercas se v pogovoru z zgodovinarjem dotakne teme ideologije:

»Nacionalizem je ideologija, ... Independentizem je samo možnost. Nacionalizem je vera, in ker se o verah ne razpravlja, se tudi o nacionalizmu ne; o independentizmu se lahko. Zdi se vam lahko smiselno ali ne. Meni se zdi, da je.« (VS, 20)

Cercas v svojem romanu nikoli ne razpravlja o fašizmu ali republikanskemu liberalizmu, ne postavi se na nobeno stran. Junak, ki ga išče v svoji knjigi, je junak zaradi gona po pravičnosti in ne zaradi tega, ker je pripadal levim (antifašistom).

Zupan v *Menuetu* v pogovoru med veteranoma v Španiji zapiše:

»Kaj je torej tisto, kar lahko v človeku umre zaradi tega, ker je preživel vojno. Ideali? O tem

vendar ni kaj govoriti. Religija? Spada med ideale. Človek si pridobi neko novo vednost, neke nove oči, ki zdaj sveta ne morejo prav gledati, sprejemati takega, kakor je.» (MzK, 334)

Berk se je v vojni zelo spremenil.

»Mlad Berk se ne otrese svojih starih navad – ob njegovemu egocentrizmu se pojavljajo lastnosti, ki dopolnjujejo njegovo osebnost z drugimi možnostmi doživljanja in razumevanja sebe in drugih, ki so vidne predvsem v kriznih situacijah.« (Barbarič: 2005, 20)

V vojni je nehal delovati kot individualist in se naučil tovarištva. Izboljšal se je kot vojak – na začetku svojega bojevanja pozabi na svojo puško, proti koncu vojne, ko z Antonom spita pri Sabini in njenem očetu, pa pripravi zasilni izhod za primer, da pridejo Nemci. Ob njihovem prihodu so pomembne sekunde in tukaj se vidi njegova solidarnost s tovariši. Zbudi Antona, čeprav mu je šlo za glavo. S tem jima je rešil življenje.

»Nič manj radikalno kot meščansko moralo je Zupan problematiziral komunistično revolucionarno moralo [...] S skeptično distanco do vsakršne politične ideologije in z nepopustljivim individualizmom...« (Matajč, spremna beseda Levitan, 347)

Med samo hajko ga je presenetilo nasilje in likvidacije belogardistov in Nemcev. Zdelo se mu je, da se bojuje na bolj »humani« strani, a se je izkazalo, da sta obe strani prizadejali ogromno škode človeštvu. Zupanova pripoved vključuje neposredne razmisleke o komunistični morali in prizore, ki te ideološko utemeljene moralne norme postavljajo pod vprašaj. Berk pripoveduje, kako vidi ležati trupla mrtvih vojakov, usmritev domobrancev. Večkrat omeni kako se sliši streljanje in da ne ve, kdo strelja, a vseeno streljajo nazaj. Opisuje tudi zmedo, ki prevladuje v vojni, saj ne vedo kakšen je načrt, kaj se dogaja, kdo napada koga.

Zupan je prvi v slovenski (po)vojni literaturi tako odkrito kritiziral delovanje levih, zato mu marsikdo očita, da je *Menuet za kitaro* »pamflet na partizanstvo«. (*Važno je priti na grič*, 355)

Tudi v *Vojakih* Miralles opisuje zmedo, ki je bila na bojišču. *«V resnici ne verjamem, da je*

sploh kdo vedel. Vam ni jasno? To je bila nepopisna zmešnjava, reši se, kdor se more. Vsi so ukazovali, ampak nihče ni nikogar poslušal.» (VS, 154)

Zanimivo je, da sta oba avtorja želela na novo prikazati že obdelane vojne teme – Zupan problematizira vprašanje krivde in moralne odgovornosti, Cercas te krivde ne išče, saj je želel zgodbo španske državljanske vojne povedati na drugačen način – ni iskal krivcev, nasilnežev, iskal je odgovor na vprašanje, zakaj mlad vojak ni ubil Sanchez Mazasa, iskal je odgovor na nekaj, kar se vojni ne dogaja.

Jenstrle – Doležalová o Zupanovem romanu pravi, da prinaša konfrontacijo z dano ideologijo in podaja kritičen pogled na vojno.

»V procesu samozavedanja pripovedovalca vojna postane tako predmet demitologizacije kot metaforični diskurz za sporočilo o eksistenci človeka na splošno. V trenutku, ko vojna postane metafora za conditione humaine, junak, udeleženec vojnega dogajanja ni več razumljen samo kot žrtev zgodovine.« (2006: 259)

V *Menuetu* z razmišljanjem in filozofiranjem o vojni Berk pride do svoje resnice.

»Vojna je najčistejše spoznavno sredstvo, ker je smrtna, skrajna ogroženost, v kateri ni časa ne smisla za ideološko navlako, pač pa človeku omogoča, da z neposredno, limitno izkušnjo išče svoje, morda obstoječe, skrito bistvo.« (Matajč, 350)

Med samo hajko in osvoboditvijo je bil Berk neprestano izpostavljen smrti. Vsak trenutek zanj bi lahko bil usoden, a je preživel – še sam ne ve, kako. Ideologija se mu v vojni ne zdi tako pomembna kot pa najti človeško bistvo. Našel ga je po vojni, po zmagi, ko zaradi neprevidnosti nekega veselega partizana njegova puška z udarcem na tla ustrelil zadnji naboj v Antona. Berku se z Antonovim nesmiselnim koncem potrdi absurd, ki vlada v svetu. (Jenstrle – Doležalová, 264)

V obeh romanih se ideologija personificira. V *Menuetu* nemške vojake predstavlja Bitter, partizane Berk (čeprav ne vladajoče politične ideologije gibanja, t.j. komunizma), v *Vojakih* pa Sanchez Mazas predstavlja falangiste in Miralles republikance. Tako dobi ideologija svoj obraz; nacizem in fašizem dobita podobo Bitterja in Sanchez Mazasa, medtem ko partizanski antifašizem in republikanstvo dobita obraz Berka in Mirallesa. Tako je lažje govoriti o napakah, ki so se dogajale, lažje je govoriti o ideji sami, o zločinih in kaznih, ki so se izvrševali, in

udeleženci v vojni niso samo zmagovalci in žrtve zgodovine, marveč ljudje, ki so sposobni razmišljati in se odločati.

Kdaj začne vojak razmišljati in se odločati in prekine s svojo zadano nalogo – streljaj vsepovprek in pridi iz vojne živ?

Berk pride v vojno zdolgočasen, pripravljen na akcijo. Medtem ko strelja, ne razmišlja ničesar, tudi uši ga nehajo srbeti. Po koncu streljanja se mu vrne razum – vpraša se, če je sploh koga zadel? Ko Berk strelja, mu streljanje ne predstavlja ubijanja, samo obrambo. Ko spusti puško, se iz vojaka spremeni nazaj v človeka, ki mu je mar za življenje. Smrt je potovala z enega brega do drugega – če ne bi Nemci zadeli njegovih tovarišev, bi lahko zadeli njega – naučil se je, da se med streljanjem vse odvija kaotično in da lahko še prehitro izgubiš glavo. »Človeškost« se kaže tudi v skrbi za tovariše, še posebej za Antona.

Sanchez Mazas ni bil zares pravi vojak. Večji del vojne je bil zaprt in se je skrival, pri sebi ni imel svojega orožja. Vojak, ki se izkaže za najbolj humanega in človeškega v *Vojakih Salamine*, je mlad republikanec, ki je Sanchez Mazasa pustil pri življenju. V trenutku, ko je rešil sovražnika, je bil mladenič zelo slab vojak ampak zelo dober človek. Razloga, zakaj ga ni ustrelil, ne izvemo, saj Cercas kljub svoji obsesiji ni prišel do zaključka. Ko je vprašal Mirallesa, kaj si je vojak mislil, ko je gledal Sanchez Mazasu v oči, mu ta odvrne »nič«. Cercasa to čudi, saj »se med vojno ljudje pobijajo.« (VS, 166)

Republikanci so čakali prihod nacionalistov, zmagovalcev španske državljanske vojne. Ali mlad republikanec ni streljal, ker je vedel, da so vojno izgubili in ni želel še naprej ubijati? Ali se je mlad vojak vprašal, kako bi smrt enega vojaka spremenila rezultat vojne? Ali ga ni ustrelil zato, ker je pred seboj zagledal človeka, kot je sam? Miralles trdi, da so pazniki vedeli, kdo je Sanchez Mazas – zakaj je vojak pustil pri življenju ustanovitelja Falange, uverture v nočno moro Francove diktature? Med branjem *Menueta za kitaro* sem našla stavek, ki me je spominjal na rešitelja Sanchez Mazasa. »Vojna se bliža h koncu, mi jo pa gledamo čedalje bolj površinsko, čedalje manj vemo, kaj je pravzaprav na dnu.« (411). Nikoli ne bomo izvedeli, kaj si je mislil ali kaj je občutil, lahko pa rečemo, da je ravnal zelo človeško.

Ljudem, ki se znajo v težkih situacijah pravično in humano odločati, pravimo junaki.

JUNAKI VSEH JUNAKOV

Cercas z drugim poglavjem romana zaključi svojo pripoved o Sanchez Mazasu in ugotovi, da knjigi nekaj manjka. Nekaj udarnega, nekaj ključnega. Romani, ki jih je prebiral v otroštvu, so polni junakov, njegov roman pa junaka ni imel. Čeprav roman govori o Sanchez Mazasu, le ta ni protagonist *Vojakov Salamine*. Pisatelj je želel razrešiti skrivnost pogleda, ravno v tem pogledu pa se skrivata junaštvo in junak. Čeprav to ni Miralles – ali pa?, ne vemo zagotovo – je knjiga namenjena vsem junakom.

Cercas in Bolaño med intervjujem prideta do teme junakov.

»Kaj pa je to junak?«

[...]

»Ne vem,« je rekel. »Nekdo, ki pomisli, da je junak, in ima prav. Ali pa nekdo, ki ima pogum in gon po pravičnosti in se zato nikoli ne zmoti ali pa se ne zmoti vsaj v edinem trenutku, ko je pomembno, da se ne zmoti, in potemtakem ne more biti junak. Ali pa kdor tako kot Allende razume, da junak ni tisti, ki ubija, ampak tisti, ki ne ubija ali ki se pusti ubiti. Ne vem. Kaj pa je zate junak?«

Takrat že skoraj ves mesec nisem pomislil na Vojake Salamine, vendar se v tistem trenutku nisem mogel izogniti spominu na Sanchez Mazasa, ki ni nikoli ubijal in ki se je morda imel za junaka, vse dokler mu ni resničnost dokazala, da mu manjka poguma in gona po pravičnosti.« (VS, 121-122)

V nadaljevanju definirata razliko med spodobnimi ljudmi in junaki – spodoben si lahko celo življenje, »junak je junak le izjemoma, v trenutku ali največ v nekem obdobju norosti ali navdiha.« (Prav tam)

Javier Cercas se v svojih zadnjih romanih vrti okrog tega, kaj definira junaka in kdo sploh je junak.

»V Vojakih Salamine čisto homersko predstavim klasičnega junaka, ki ima dvoje značilnosti: ena je pogum ali drznost, vrlina, ki je na slabem glasu – deloma zaradi fašistične retorike –, a je zelo pomembna. Drznost je vrlina, tako kot inteligenca. Z inteligenco lahko ustvariš čudovite stvari ali pa Auschwitz, kajne? Lahko narediš najboljše ali najslabše; no, s pogumom je enako. Druga značilnost junaka je nekaj, kar se v knjigi imenuje gon po pravičnosti, in je skrivnostna. Ta gon usmerja nekatere ljudi, da v pravem trenutku, v najpomembnejšem trenutku, naredijo pravo stvar. In Miralles je tega sposoben. Ni intelektualec, ni razmišljujoč človek; ima ta gon, da je na pravi strani in da se odzove prav. To je občudovanja vredno. [...] Moji junaki so ljudje, ki v odločilnem trenutku rečejo »ne«, in odtlej za vselej vedo, kdo so.« (intervju, Delo, 3. 1. 2015)

S tem razloži, zakaj Sanchez Mazas ne more biti junak – s svojim pogumom, drznostjo in

inteligenco ne sledi gonu pravičnosti, temveč ustanovi fašistično stranko in s tem zaneti začetek španske državljanske vojne, »od vseh zgodb Zgodovine je nedvomno najbolj žalostna zgodba Španije, ker se konča slabo«. (VS, citirano po Jaime Gilu, 16)

Sanchez Mazas je anti-junak romana. Je eden izmed krivcev, zaradi katerih se je začela državljanska vojna in je hkrati pomemben zato, ker so mu kljub vsem sovražnikom, ki si jih je nakopal, večkrat rešili življenje.

Ali je junak, ki ga je iskal Cercas, Miralles, ne bomo nikoli izvedeli. Konec romana je odprt, bralcu daje možnost, da si konec in junaka ustvari sam. Ko vpraša Mirallesa, če je on rešil Sanchez Mazasa, mu odvrne, da ne. Ali gre za »ne«, ki definira Mirallesa za junaka, ali to res ni bil Miralles in Cercas išče nekoga drugega? Je res pomembno, da junak na koncu zgodbe dobi ime in obraz ali je kot poklon v spomin vsem padlim; vseeno – saj so junaki vsi?

Miralles – ali ne – vojak, ki je Sanchez Mazasu »podaril« življenje, je junak. Republikanski pazniki samostana skupaj iščejo pobegle in ko Miralles (ali ne) najde falangista, se individualno odloči, da mu bo rešil življenje. Če bi ga našel kdo drug, se Sanchez Mazasova zgodba ne bi končala tako kot se je, ampak bi po vsej verjetnosti mrtev obležal sredi gozda.

Cercas vpraša Mirallesa, kaj misli, da se je vojaku podilo po glavi, da ga ni ustrelil, saj so bili v vojni in v vojni se ljudje ubijajo. Še posebej, če si v vojni ravno zaradi takih ljudi, kot je bil Sanchez Mazas (s tem cilja na ustanovitelje fašistične stranke Falange). Miralles odvrne, da nič.

Sanchez Mazasov rešitelj je ravnal človeško, vodil ga je gon po pravičnosti. Če bi za laž »tukaj ni nikogar!« izvedeli njegovi tovariši, bi izpadel slab vojak. Življenje mu je pomenilo več kot ideologija. Kljub temu, da nekomu ni končal življenja, je bila njegova »vrednota trenutka« z vidika ideologije napačna, saj se je boril proti fašizmu in idealom, ki jih je podpiral njegov rešenec.

»Tukaj ni nikogar« je z drugimi besedami »ne«, beseda, ki Cercasove like naredi junake. Takšni so reševali civilizacijo in takšnim pripada, da se jih spominja kot junake.

Cercas je odlično končal roman, saj so vse teorije, ki jih predpostavi – tudi ta, da je junak Miralles – logične. Lahko pa jih ovržemo, saj nas opozori da »v nadaljevanju [romana], torej ni tisto, kar se je zares zgodilo, temveč tisto, kar se zdi verjetno, da se je zgodilo; ne ponujam preverjenih dejstev, temveč smiselne domneve.« (VS, 71)

Pisatelj svojo metafizično resničnostno pripoved zagovarja, kot 'vse je res in vse je izmišljeno'. Vse je res, ker so osebe, kraji in datumi resnični. Vse je fikcija, ker gre za »literarno manipulacijo«. (Peris Blanes, 147)

Miralles izpodrine novinarjevo teorijo, da je on ta junak, ki ga išče, saj verjame, da »*ko je mir, ni vojakov. [...] Junaki so junaki, šele ko umrejo ali ko jih ubijejo. In resnični junaki se rodijo v vojni in umrejo v vojni. Živih junakov ni, mladenič. Vsi so mrtvi. Mrtvi, mrtvi, mrtvi.*« (VS, 163-164)

Lahko, da je Miralles rešil življenje Sanchez Mazasu in če je res on ta junak, je kot junak tudi umrl v vojni. Junaki se rodijo in umrejo v vojni. Ni nujno, da vojak, ki je bil junak, umre. A junak v njem umre, saj si lahko junak samo v vojni.

V *Menuetu za kitaro* je junak Berk, ki se sam na začetku označi kot osvobojen od ideologij: »*za ideologijo nisem imel poslušha*«. Ima veliko željo po svobodi. Zupan je z njem uvedel prototip modernega junaka, junaka brez posebnih moralnih vrednot. Berk je ciničen in distanciran od vojaške ideologije, za katero ve, da je nujna, ampak ni večna – kot nobena ideologija; je produkt nujnosti časa. (Jenstrle-Doležalova, 260-262)

Ko Berk vstopi v vojno, je proti ideologiji režima, ki naj bi prišel po vojni. Vztraja pri samem sebi in si je zvest. Čeprav je iskal bistvo življenja, je ostal zvest samemu sebi. Naučil se je prijateljstva, brige za tovariša, kar ga je naredilo boljšega človeka. Bistvo življenja je našel na koncu romana, ko umre Anton, bistvo se skriva v absurdu smrti. Skozi celoten roman se trudi preživeti. Na Majorki večkrat ponovi, da ne ve, kako mu je vojno uspelo preživeti.

Menim, da Cercas Berka ne bi označil za junaka. Vojno preživi in v izrednih okoliščinah ne naredi nič junaškega. Po »definiciji« španskega pisatelja bi rekla, da je junak *Menueta za kitaro* Anton, saj v Berku zbudi ljubezen do tovarištva in z njegovo smrtjo pripelje Berka do spoznanja bistva življenja. Je Zupanov gon po pravičnosti, saj Berk po vojni ne najde miru in enotne, objektivne zgodbe, ki bi razložila, kaj se je v resnici v vojni dogajalo – razen slutnje absurda.

Resnico absurda ponazarja Antonova smrt, ki vodi do spoznavanja še neodkritega smisla oziroma lastne identitete. Reflektira jo postarani Berk. (PK, 1998: št. 1)

Anton je orodje, ki Berku pomaga pri izražanju njegovih izkušenj in zrelosti, gre za Berkov

»bolj izkušeni zreli jaz« (alter ego; VM), saj je preživel špansko državljansko vojno. Z Antonom ima Berk najboljši odnos. Prijateljeva smrt je prikaz nesmiselnosti smrti in junak potrdi absurd, ki prevladuje v svetu. Smrt najbližjega tovariša je metafora za občutljivo, krhko človeško bivanje. (Jenstrle – Doležalova, 263, 264)

Menuet za kitaro in *Vojaki Salamine* imata različne junake, saj se zaradi okolja znajdeti v drugačnih situacijah. Berk išče smisel in resnico življenja, medtem ko je Cercas v lovu za resnico nekega trenutka, ki ga ne razume. V obeh delih najdemo gon po pravičnosti in gon po življenju.

Gon po pravičnosti se v *Menuetu* kaže skozi Berkove pogovore z Bitterjem, saj si želi ustvariti objektivno sliko, kaj se je v resnici dogajalo. V *Vojakih* gon po pravičnosti definira junaka, saj v »pravem trenutku, v najpomembnejšem trenutku, naredi pravo stvar«. (Cercas, intervju 2015)

Gon po življenju izvira pri junakih iz različnih stališč. Zupanov junak si želi živeti. Cilj vojne mu je preživeti in do spoznanja ga privede absurдна smrt prijatelja. Skupaj z Bitterjem obujata spomine na vse padle v vojni, še vedno jih nosita v sebi – spomini so tisti, se strinjata Zupan in Cercas, ki mrtve držita pri življenju. Cercas po pogovoru z Mirallesom ugotovi, da mora ravno zaradi vseh neznanih borcev, ki so rešili civilizacijo, dokončati svojo knjigo.

Združita se absurd smrti in gon po življenju, saj vsi, ki so padli za svoje ideale, vsi, ki so ostali nepozabljeni, mali ljudje, mali vojaki, ki si niso zaslužili, da bi se ulice poimenovala po njih, saj je bila njihova smrt preveč bedna in neopazna in absurдна, da bi se pozanimali po njihovih imenih, postanejo ponovno živi.

In dokler se jih nekdo spominja, niso mrtvi.

PAKT SPOMINA

Satorras o *Vojakih Salamine* zapiše, da gre za »univerzalno branje, ki služi združenju človeštva vseh likov, od poražencev do zmagovalcev, do tistih, ki so vojno doživeli in tistih, ki je niso.« (2003: 242)

Oba romana obujata in ohranjata spomine na mrtve, saj če se jih nekdo spominja, niso mrtvi. Obe deli posvetita spomin na vse padle vojake, katerih imen se ne ve, ki so pozabljeni in za seboj niso pustili nikogar, ki bi jih pogrešal. Borili so se za svojo državo, svojo zemljo, a jih je smrt izbrisala, tako da se jim ni mogoče niti zahvaliti niti jih ohranjati žive.

“Nikoli več ga ne bomo videli,” je rekel človek z lisičjimi očmi zraven mene. V njegovem glasu ni bilo nobenega obžalovanja.... “Kakšen obraz je pa imel?” sem zamišljeno rekel predse.

“Ali ga je sploh imel?” (MzK, 155)

Ko Berk postane politdelikat, se mora pobrigati za svoje vojake. Ne ve, komu pripadajo vsi obrazi, ne pozna njihovih imen, ne ve, kako izgledajo, niti ali pripadajo njegovi vojski (četi). Zupan želi s tem prikazati številčnost in nepomembnost vojakov. V zgornjem citatu »človek z lisičjimi očmi zraven mene« dobi naziv po svoji zunanji formi in ko odgovori »ali je vojak sploh imel obraz«, pokaže, da se vojakov ni dojemalo kot ljudi, temveč kot vojake, številke, ki služijo za cilj in ki bodo zaradi svoje nepomembnosti kmalu pozabljeni.

Naloga umetnosti je ohranjati mrtve pri življenju. »Človek je zavezan oživelim mrtvim, ne ideologijam. Literatura, če ni ludistična, ni zabava med živimi. Živim mora sporočati življenje in smrt umrlih. Pisanje najde s tem občestveni razlog.« (Kermauner, 1980: 409) Dodaja, da je Zupan vztrajal do konca, ker je to dolžan svojim padlim tovarišem. (Prav tam)

Tako kot Zupan se je tudi Cercas počutil dolžan posvetiti knjigo vsem »junakom, ki so rešili civilizacijo«. Nagovarja ljudi, naj se spominjajo mrtvih in jih s tem obudijo, saj če se nekoga spominjamo, še ni umrl.

»Literatura je najmočnejša oblika spomina, saj vrača življenje tistemu, kar je mrtvo. To je dolžnost literature: obuditi mrtve. Tega ne zmoremo narediti čisto docela, ampak Don Kihot je, na primer, še vedno živ; dejansko je bolj živ od velike večine živih ljudi.« (Cercas, intervju: 2015)

Ko Cercas, pripovedovalec, spozna Mirallesa že nekaj časa ni pomislil na svojo knjigo, saj se mu je zdelo, da je pripoved o Sanchez Mazasu nezadostna, da ji manjka delček, ki ga ne pozna, zato se je raje odločil knjigo odložiti. V pogovoru s svojim novim junakom, ki je knjigi dal smisel, je doumel:

»Spominja se iz istega razloga, iz katerega se jaz spominjam svojega očeta in Ferlosio svojega in Miquel Aguirre svojega in Jaume Figueras svojega in Bolaño svojih latinskoameriških prijateljev, vojakov, vseh padlih v vnaprej izgubljenih vojnah: spominja se jih, ker še niso mrtvi, mrtvi pa niso, ker se jih, čeprav so umrli pred šestdesetimi leti, on spominja.« (VS, 165, 166)

In tako je našel svoj smisel knjige:

»tam sem nenadoma zagledal svojo knjigo, knjigo, ki sem ji sledil leta in leta, videl sem jo célo, končano, od začetka do konca, od prve do zadnje vrstice, tam sem doumel, da bo Miralles, tudi če na nobenem koncu nobenega mesta v nobeni posrani državi nikoli ne bo nobene ulice z njegovim imenom, v nekem smislu še naprej živel, če povem njegovo zgodbo, in da bodo še naprej živeli, če bom o njih spregovoril, [...] čeprav so že dolga leta mrtvi, mrtvi, mrtvi, mrtvi, govoril bom o Mirallesu in o vseh njih, nikogar ne bom izpustil, in seveda o bratih Figueras in Anglatsu in Marii Ferre, in tudi o svojem očetu in celo o Bolañevih mladih Latinoameričanih, ampak predvsem o Sanchez Mazasu in tisti četi vojakov, ki vedno v zadnjem hipu reši civilizacijo in katere Sanchez Mazas ni bil vreden, Miralles pa, o tistih nedoumljivih trenutkih, ko je celotna civilizacija odvisna od enega samega človeka, o tem človeku in o poplačilu, ki ga civilizacija hrani zanj.« (VS, 172)

Cercas je našel smisel v junakih, v vseh pozabljenih vojaki, padlih, vseh, ki so rešili civilizacijo in se jih nihče ne spominja, ker za sabo niso pustili ničesar. Mladi so umrli v vojni, brez žena, brez otrok in tako za njimi ni ostalo nikogar, ki bi se jih spominjal in jih vračal v življenje. Cercas se odloči, da bo v spomin vsem sam pisal o njih in dal nam, bralcem priložnosti, da jih vedno znova, ob vsakem branju, vrnemo v življenje. Bralce nagovarja, da naj obudimo mrtve, da lahko še naprej živijo z nami, v nas.

V *Menuetu* po prvem napadu Berk sanja. *»Tista vrsta živih sanj v barvah, [...] ponoviš si jih takoj, prevedeš si jih v besede, samo da se ne bi izgubile iz spomina.« (MkZ, 192)* Kot vsi tvoji, ki so umrli; prevedeš si jih v misli in besede, da se ne bi izgubili iz spomina in življenja. Samo s spominom jih lahko obudiš nazaj.

V sedmem poglavju, ko je tovarištvo med Berkom in Antonom najmočnejše, si Berk misli:

»živeti moram za veliko ljudi, ki živijo v meni« (MkZ, 371) S tem je mislil tudi Antona, saj je Anton verjel v Berka. Berk naj bi tako živel za vse, ki živijo v njem, vse, ki jih ima rad, naj bodo živi ali mrtvi.

Menuet za kitaro in *Vojaki Salamine* vračajo mrtve s spominom nazaj v življenje.

Romana *Menuet za kitaro* in *Vojaki Salamine* sta ustvarila pakt spomina. Ne samo, da ob prebiranju določenih resničnih imen te ljudi vračamo k življenju, pisatelja sporočata, kako pomembno se je nekoga spominjati. Obema romanoma so vrednote tovarišstvo, ljubezen, briga drug za drugega. S spomini obujamo vrednote in lepe stvari v človeku. Velikokrat se spominjamo ljudi, ki so "uničili" zgodovino zaradi svojih ideologij in vedno in prevečkrat pozabimo na vse tiste, ki so se jim uklonili in se borili na strani pravice. Borili, ker so ljubili mir, pravično, dobro življenje. Zgodovina bi nam lahko bila najboljša učiteljica, a se njenih napak ne spominjamo in napake radi ponavljamo. *Menuet za kitaro* se konča z zrelim Berkom, Berkom iz prihodnosti. *Vojaki Salamine* se končajo s pogledom na prihodnost, treba je iti naprej, naprej, naprej. Brez preteklosti ne bi bilo sedanjosti in brez sedanjosti ne bi imeli prihodnosti, niti upanja na prihodnost. V življenju je treba vztrajati in se vsakodnevno boriti za boljši svet. Za vse, ki so se pred nami borili, za nas, in za vse, ki še pridejo za nami.

ZAKLJUČEK

Menuet za kitaro in *Vojaki Salamine* sta si zelo različna, a med branjem hitro najdemo kar nekaj skupnih točk. Skupna jima je vojna problematika, čeprav sta romana napisana z drugačnim namenom. Prvi želi razbiti ideale o partizanih, nekakšen pamflet na partizanstvo, kjer se prvič v slovenski literaturi pojavi vojak v prvoosebni personalni pripovedovalcu, še več, gre za avtobiografsko-referenčno delo, kjer spremljamo misli, razmišljanja in dejanja Zupana samega, čeprav se z likom Berka do sebe distancira. V *Vojakih Salamine* se prav tako znajdemo v vojni tematiki, a je avtorjev cilj razkriti skrivnost, ki se mu ne zdi logična. Gre za “resničnostno pripoved”, kjer se Cercas znajde v vlogi pisatelja in prvoosebnega pripovedovalca in se poslužuje realnih fikcijskih elementov, tako da se zdi, kot da je vse, kar je zapisano, resnično. Obe deli sta polni avtobiografskih elementov, *Menuet* jih ima več kot *Vojaki Salamine*.

Najpomembnejše skupne stvari v romanih so se mi zdele vojna ideologija, moralne vrednote, etične dileme, junaštvo in spomini na pokojne. Na prvi pogled se zdi, kot da se teme ne povezujejo med seboj, a sama sem v njih videla veliko povezav oziroma navezav ene na drugo. V vojno gre človek z nekimi ideali, prepričanji, bori se, za kar misli, da je prav in pravično. V primeru *Vojakov Salamine* je mladi republikanski vojak ravnal v nasprotju s svojimi ideali in prepričanji in pustil ustanovitelja fašistične stranke Falange pri življenju – postal je junak. Koliko takšnih junakov je imela zgodovina? Tukaj se poveže spomin na mrtve in padle vojake z junaki, vojaki, ki so imeli vsak svoje ideološko prepričanje. Vsi padli so bili nekoč v isti vlogi, kot jo opisujeta Cercas in Zupan. Ker ni vsak borec dobil svoje zgodbe, se jih ne moremo spominjati, ker jih ne poznamo. Zato pa romana *Menuet za kitaro* in *Vojaki Salamine* pripovedujeta in se oklepata spominov na vse mrtve, ki jih njihovi tovariši nosijo v sebi, v spominu, v srcu. Tako lahko prav čisto vsak, ki mu ni namenjen kip zahvale, knjiga ali omemba v zgodovinskih učbenikih, živi naprej. Padli borci so živeli v Bitterju, Berku, Mirallesu, Bolaňu in prav oni jih skozi pogovore, oblikovane v literaturo, vračajo k življenju. Zupanu kot Cercasu se je zdelo, da si ti vojaki, priznani junaki ali ne, zaslužijo večno slavo.

Menuet in *Vojaki* nam skozi dialoge in geste sporočata, da je glavna vrednota solidarnost. Berk in Miralles sta kljub vsej jezi in sovražnosti, ki sta jo gojila v sebi do sovražnikov, uspela v najhujših trenutkih najti prijatelja, tovariša. Vojna v človeku zbuja negativne občutke: strah, rinjenje za preživetje, rivalstvo. Kljub temu sta junaka v najtežjih trenutkih njunega življenja našla tovariše, za katere bi žrtvovala svoje življenje, s katerimi sta delila svoj strah, svoje misli in občutke.

Pisateljja sta napisala roman z vojno tematiko, kjer vojno zasenči in premaga prijateljstvo in je vojna tako manj neznosna. Oba romana sporočata, da je treba imeti nekoga rad, z nekom deliti srečo in žalost, da je vse lažje, če imaš nekoga, na katerega se lahko zaneseš in mu zaupaš. Bralcem sporočata, kako pomembni sta ljubezen in prijateljstvo.

Zgodovina bi ljudem lahko bila najboljša učiteljica, a na žalost se iz nje nismo kaj dosti naučili. Z vrednotami, kot so ljubezen, prijateljstvo in spoštovanje bi lahko preprečili marsikatero tragedijo, ki je nastala zaradi ljudi samih. Naloga pisateljev - vsaj tistih velikih - je vedno bila kritičnost do družbe in ideologij, ki krožijo v družbah. Cercas je dobil oznako »politično angažiranega« pisatelja, saj naj bi teh dandanes primanjkovalo. Zupanov roman *Menuet za kitaro* je prvi slovenski literat, ki se je vojne tematike dotaknil iz prvoosebno-personalne in kritične perspektivne. Oba pisateljja sta veliki imeni za slovensko in špansko leposlovje. Velika pisateljja, ki sta pisala o malih ljudeh, kateri so pomagali prispevati k boljši prihodnosti. Romana lahko obravnavamo kot poklon vsem, zaradi katerih se ni ustavil svet, ko so umrli. Vsem malim, za druge nepomembnim ljudem, ki so se trudili, ljubili, bojevali. Bojevali so se za boljši svet, katerega na žalost niso doživeli videti.

Je ta svet, v katerem živimo, res toliko boljši? So se za takšen svet borili naši pradedi, dedi in babice?

»Nasvidenje v naslednji vojni!«

VIRI IN LITERATURA

Primarna literatura

- CERCAS, Javier (2013): *Vojaki Salamine*, Ljubljana, Založba *cf.
- ZUPAN, Vitomil (2004): *Menuet za kitaro (na petindvajset strelav)*, Ljubljana, DZS – zbirka Slovenska zgodba; knj. 8

Sekundarna bibliografija

- CIFRE WIBROW, Patricia (2012): Configuración de la memoria en *Soldados de Salamina*, Tropelías, Revista de Teoría de la Literatura y Literatura Comparada, 18, str. 216-230
- CERCAS J., TRUEBA D. (2003): *Dialogos de Salamina*, Madrid in Barcelona, Tusquets editores
- CORREDERA GONZALEZ M. (2010): *La guerra civil española en la novela actual : silencio y diálogo entre generaciones*, Madrid, Iberoamericana
- CUDERMAN, V., KOLER S., KOROŠEC R., PERKO J. (2004): *Esej na maturi 2005: človek v izrednih okoliščinah*, Ljubljana, Gyrus
- Interpretacije: Vitomil Zupan (1993), Ljubljana, Nova revija
- KERMAUNER, Taras, 1980: Vztrajati, vsemu navkljub. Spremna beseda k Menuetu za kitaro, *Vitomil Zupan: Menuet za kitaro*. Murska Sobota: Pomurska založba., str. 401-412
- MATAJC, Vanesa (1996): Eksistencializem v romanih Vitomila Zupana – diplomsko delo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
- MIŠČEVIĆ N., KANTE B., KLAMPFER F., VEZJAK B. (2002): *Filozofija za gimnazije*, Ljubljana, Cankarjeva založba
- PERIS BLANES, Jaume (2012): »Los agujeros del 'relato real'. Usos del archivo y del testimonio en *Soldados de Salamina* (Cercas/Trueba), Revista Filmoteca, 70, str. 139-150
- PERSKY, S. (2012): *Reading the 21st century : books of the decade*, Montreal, McGill-Queen's University Press
- POZUELO YVANCOS, Jose Maria (2011): *Historia de literatura española 1214-2010*, Madrid, Critica
- PRIETO DE PAULA A.L., LANGA PIZARRO M.M. (2007): *Manual de literatura*

española actual : de la transición al tercer milenio, Madrid, Castalia

- Primerjalna književnost: letnik XXI, št. 1., Ljubljana 1998
- RUBINAT PARELLADA, Ramon (2014): *Critica de la obra literaria de Javier Cercas – una exageracion razonada de la figura del intelectual*, Pontevedra, Academia del Hispanismo
- SATORRAS PONS, Alicia (2003): »Soldados de Salamina de Javier Cercas. Reflexiones sobre los héroes», *Revista Hispánica Moderna*, LVI, 1, str. 227-245
- UMBERTO, Eco (2003): *Kako napišem diplomsko nalogo*, Ljubljana, Vale-Novak
- Vitomil Zupan: *Važno je priti na grič, Življenje in delo Vitomila Zupana* (2014), Ljubljana, Mladinska knjiga
- ZUPAN, Vitomil (2001): *Levitan: roman ali pa tudi ne*, spremna beseda Vanesa Matajč (str. 337-370), Ljubljana, Mladinska knjiga
- ZUPAN, Vitomil (2005): *Menuet za kitaro (na petindvajset strelov)*, spremna beseda Nada Barbarič, Ljubljana, DZS

INTERNETNI VIRI:

- BABNIK G. (2014): *Vitomil Zupan in Menuet za kitaro na petindvajset strelov*, LUD Literatura. <http://www.ludliteratura.si/kritika-komentar/vitomil-zupan-in-menuet-za-kitaro-na-petindvajset-strelov/> Pridobljeno 22. julij 2016
- CIFRE WIBROW P. (2012): *Configuracion de la memoria en Soldados de Salamina*, Tropelias, revista de teoria de la literatura y literatura comparada <https://papiro.unizar.es/ojs/index.php/tropelias/article/view/491> dostop do PDF članka, pridobljeno 17. julij 2016
- Independent. Javier Cercas: fortunes of war and peace. Dostopno na spletnem naslovu <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/javier-cercas-fortunes-of-war-and-peace-422632.html> pridobljeno 22. julij 2016
- JENSTRLE DOLEŽALOVA A. (2006): *Vojna kot metafora – Vitomil Zupan, Menuet za kitaro (na petindvajset strelov)*. https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/102919/X_SlavicaLitteraria_09-2006-1_29.pdf?sequence=1 Pridobljeno 22. julij 2016
- MARTINEZ LOPEZ P. (2013): *Soldados de Salamina: testimonios, literatura y cine* <https://literaturaculturaymemoria.wordpress.com/2013/01/21/soldados-de-salamina->

[testimonios-literatura-y-cine/](#) Pridobljeno 18. julij 2016

- PERIS BLANES J. (2012): *Los agujeros del 'relato real'. Usos del archivo y del testimonio en Soldados de Salamina (Cercas/Trueba)*
<http://mobiroderic.uv.es/bitstream/handle/10550/28702/054070.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Pridobljeno 19. julij 2016
- SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>
Pridobljeno 22. junij 2016
- YUSHIMITO DEL VALLE C. (2003): *Soldados de Salamina: Indagaciones sobre un heroe moderno*, Espéculo - revista de estudios literarios, Universidad Complutense de Madrid.
<https://pendientedemigracion.ucm.es/info/especulo/numero23/salamina.html> Pridobljeno 19. julij 2016

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo *Vojni obrazi: primerjava tem romanov Menuet za kitaro in Vojaki Salamine* v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 16. september 2016

Nika Štrus